

dr Mariusz Kowalski

Recenzja

Przedmiotem recenzji są dwa podręczniki wydane w języku polskim przeznaczone do nauczania geografii w polskich szkołach w Litwie. Pierwszy podręcznik przeznaczony jest dla klasy 7, drugi dla klasy 9. Oba podręczniki wydane zostały przez wydawnictwo Briedis i pomyślane są jako część tej samej serii, zatytułowanej „Ziemia”. Oba podręczniki wydane są w języku polskim i stanowią tłumaczenie podręczników napisanych w języku litewskim. Tłumaczem obu był Jan Sienkiewicz.

Podręcznik do klasy 7 wydany został prawdopodobnie w roku 2006 (brak adekwatnej adnotacji) i składa się z dwóch części (tomów). Autorami obydwu części są Rytas Šalna, Georgiju Sapožnikovas oraz Giedrė Čepaitytė. Część pierwsza liczy 128 stron. Poświęcona jest prezentacji ogólnych zagadnień geograficznych. Kolejne rozdziały dotyczą poznania geograficznego, litosfery, oceanu światowego, klimatu, strefy geograficznej, ludności świata oraz działalności gospodarczej człowieka.

W związku ogólną tematyką podręcznika treści związanych z Polską jest niewiele. Na stronie 98 umieszczono diagram prezentujący skład narodowościowy Polski. Ma on obrazować kraj o prawie jednorodnej strukturze narodowościowej. Przykład wybrany prawidłowo, pojawia się niewielki błąd szczegółowy. Według spisu ludności z roku 2002 ludność narodowości niemieckiej stanowi w Polsce ok. 0,4 % ludności a nie 1 % jak zaprezentowano to na diagramie.

Kolejne informacje związane z Polską pojawiają się na stronie 113. Dotyczą wydobycia węgla kamiennego w Polsce. Wspomina się także o innych kopalinach, takich jak srebro, siarka, cynk i sól kamienna. W tym zestawieniu zabrakło bardzo istotnych dla polskiej gospodarki kopalin, takich jak miedź czy węgiel brunatny. Pojawia się również błędna informacja, że największe złoża kopalin znajdują się na Wyżynie Śląskiej. Ta informacja dotyczy jedynie węgla kamiennego oraz cynku. Brakuje również informacji, że wydobycie węgla kamiennego ulega stałemu zmniejszeniu a górnictwo przemysłowe, który był z tym wydobyciem związany, znajduje się obecnie w poważnym kryzysie gospodarczym i objęty jest polityką restrukturyzacji. Załączone zdjęcie mające obrazować wydobycie węgla

kamiennego w kopalni na Śląsku zostało wykonane w zupełnie innym miejscu kuli ziemskiej. W polskich kopalniach nie używa się kasków prezentowanych na zdjęciach. Trudno w nich również spotkać pracowników o ciemnej karnacji skóry, jak można to dostrzec na zdjęciu.

Dużą zaletą podręcznika jest jego warstwa ilustracyjna. Jedyna uwaga związana ze sprawami polskimi może dotyczyć braku przetłumaczenia nazwy „Žirneliai” (groszek) na ilustracji na stronie 39.

Część druga podręcznika do klasy 7 liczy 120 stron (od 129 do 248). Zawartość ma charakter przeglądowy. W kolejnych rozdziałach opisywane są kontynenty: Afryka, Australia z Ocenią, Antarktyda, Ameryka Południowa oraz Ameryka Północna. Omówione zostają podstawowe zagadnienia, tak z zakresu geografii fizycznej jak społeczno-gospodarczej. Z uwagi na zakres tematyczny podręcznika, trudno byłoby spodziewać się dużej dawki informacji związanych z Polską lub Polakami. Polacy wymienieni są tylko raz, jako jedna z wielu grup etnicznych migrująca do Stanów Zjednoczonych. Po zapoznaniu się z całym podręcznikiem wydaje się jednak, że informacji o Polakach można by umieścić więcej, szczególnie gdy weźmie się pod uwagę, że mamy do czynienia z podręcznikiem przeznaczonym dla dzieci polskich. Niestety, omawiany podręcznik jest jedynie wiernym tłumaczeniem podręcznika dla uczniów litewskich. Nie został nawet w minimalnym stopniu dostosowany do potrzeb polskiego odbiorcy. W podręczniku znajdujemy wyodrębniony opis dotyczący życia emigrantów pochodzenia litewskiego w Stanach Zjednoczonych (s. 204), podczas gdy problem znacznie liczniejszej emigracji polskiej nie został zauważony. Analogiczną uwagę odnieść można do opisu Kanady i Australii. Treści dotyczące Polski zabrakło także w przypadku Antarktydy. Na mapie na stronie 187 pomiędzy rozlicznymi stacjami polarnymi nie umieszczona została stacja założona i utrzymywana przez Polaków.

W podręczniku zdarzają się błędy rzeczowe nie związane z treściami dotyczącymi Polski i Polaków. Nie są one na szczęście liczne. Silnym atutem podręcznika są natomiast jego walory edytorskie, co w dużym stopniu jest zasługą warstwy ilustracyjnej.

Poważnym mankamentem podręcznika jest jego język. W kilku miejscach odbiega bardzo poważnie od standardów polskiego języka literackiego. Na stronie 154 napotykamy na tekst: „W końcu na zachodzie kontynentu miejscami prawie w ogóle nie zostało ludzi, znikły tysiące wiosek”. Takich przykładów można podać więcej. Jest to oczywista wina tłumacza. To poważny mankament w podręczniku szkolnym mającym m.in. uczyć polskie dzieci poprawności językowej. Walorem tłumaczenia jest natomiast poprawność nazw geograficznych w języku polskim. Miłym zaskoczeniem jest również stosowanie równoległe obok litewskich, nazw polskich na obszarze Litwy.

Podsumowując, należy uznać za celowe wprowadzenie do podręcznika więcej informacji dotyczących Polski i Polaków (emigracji polskiej), jak również poprawienia warstwy językowej. Pozostałe zmiany miałyby charakter kosmetyczny, dotycząc nielicznych błędów związanych z Polską, jak również ogólnych błędów rzeczowych, z uwagi na charakter recenzji nie wymienionych.

Podręcznik do klasy 9 został wydany prawdopodobnie w roku 2006 (brak adekwatnej adnotacji) i składa się z dwóch części (tomów). Autorami obydwu części są Rytas Šalna, Edvardas Balešis, Ričarda Baubinas i Vidmantas Daugirdas. Podręcznik koncentruje się na geografii Litwy. Część pierwsza liczy 136 stron. Jej początek poświęcony jest przedstawieniu państwa litewskiego, jego ustroju i terytorium. Dotyczy czasów historycznych, jak i dnia dzisiejszego. Zasadnicza część podręcznika zajmuje się w kolejnych rozdziałach środowiskiem naturalnym Litwy: geologią, geomorfologią, klimatem, hydrologią, glebami i przyrodą ożywioną.

Treści związanych z Polską i Polakami znajdujemy tu znacznie więcej niż w podręczniku do klasy 7. Wynika to w sposób oczywisty z sąsiedztwa obu krajów oraz ich wzajemnych związków. Jako jeden z ważnych kurortów nadbałtyckich wymieniony jest Sopot (s. 80). W kilku miejscach przykłady z Polski służą prezentacji zjawisk zachodzących w środowisku geograficznym (np. s. 75). Wspomina się o unii polsko-litewskiej (s. 20-21).

Niektóre z informacji związanych z Polską mogą wywoływać kontrowersje. Przy prezentacji osoby Jan Czerskiego, znanego geografa i odkrywcy brakuje wyraźnej

informacji o jego narodowości. Może to sugerować uczniom, że tak jak inni wymienieni w tym rozdziale geografowie, odkrywcy i podróżnicy był Litwinem. O polskości świadczy jedynie polska pisownia nazwiska. Nazwiska pozostałych zapisane zostały w formie litewskiej. W litewskim oryginale ma ona jednak postać litewską (Jonas Čerskis).

Kontrowersje mogą wywoływać także informacje zawarte w rozdziale dotyczącym zmian zasięgu terytorialnego państwa litewskiego (s. 20-21). Wspomina się, że Zaniemie, w wyniku rozbiorów przypadło Prusom. Brakuje informacji, że był to jedynie epizod. Po 12 latach (1807 r.) stało się ono częścią Księstwa Warszawskiego, a po roku 1815 przez okres 100 lat należało do Królestwa Polskiego. Wydaje się to ważne nie tylko z polskiego punktu widzenia. Na obszarze Suwalszczyzny zapanowały zupełnie inne uwarunkowania prawno-ustrojowe i społeczno gospodarcze niż na pozostałym obszarze Litwy, wchodzących bezpośrednio w skład Cesarstwa Rosyjskiego. Miało ogromne znaczenie do rozwoju nowoczesnego litewskiego ruchu narodowego.

Uwagę zwraca jednostronność postrzegania pewnych wydarzeń historycznych. Zajęcie przez wojska polskie Wilna i Suwałk w roku 1920 postrzegane jest jako utrata 41 % terytorium państwa litewskiego (s. 20). Takie spostrzeżenie miałoby sens gdyby przynależność tego obszaru do odrodzonego państwa litewskiego miała długoletnią tradycję. Obszar Wileńszczyzny nazwany jest na mapie na stronie 21 „terytorium zarządzanym przez Polskę”. Z drugiej strony zajęcie Kraju Kłajpedy przez siły litewskie w roku 1923 przedstawione jest jako spełnienie pragnienia miejscowej ludności (s. 20).

Na mapie przedstawiającej Rzeczpospolitą w wieku XVI i XVII (s. 21) pojawiają się dwa błędy. Chochlik drukarski nazywa Rzeczpospolitą państwem „polasko-litewskim”. Prusy Książęce, do roku 1657 będące księstwem lennym w składzie Rzeczpospolitej (dokładniej Królestwa Polskiego), a do roku 1701 jej protektoratem, przedstawione są jako odrębne państwo. Księstwo Kurlandzkie posiadające podobny status (księstwo lenne) przedstawione jest tymczasem jako integralna część Rzeczpospolitej.

Razą zniekształcone kontury państwa polskiego zamieszone na mapie politycznej Europy dla roku 1937 (s. 143).

Zastanawia niekonsekwencja przedstawiania polskojęzycznych nazw w Litwie. Z jednej strony w tekście nazwy krainy geograficznych pojawiają się zarówno w wersji polskiej jak i litewskiej. Natomiast na mapach (s. 37 i 57) w języku polskim podpisany jest jedynie region Wzniesień Bałtyckich. Pozostałe regiony podpisane są jedynie w języku litewskim. To samo dotyczy nazw Rzek. Kontrastuje to z nazwami miast, które podane są w obydwu formach językowych.

Część druga podręcznika liczy 104 strony (137-240). Poświęcona jest przede wszystkim treściom z zakresu geografii społeczno-gospodarczej. Rzeczywistość obserwowana w Litwie przedstawiana jest w nawiązaniu do zjawisk ogólnoświatowych. W podręczniku umieszczono dosyć dużo informacji dotyczących Polski i Polaków. Wspomina się mniejszość litewską w Polsce (s. 183), jak i polską w Litwie (s. 229). Jako przykład zespołu miejskiego podaje się polskie Trójmiasto (s. 203). Wiele interpretacji może jednak budzić kontrowersje. Wyjazd litewskich Polaków do Polski w nowych granicach określany jest mianem repatriacji (s. 181), czyli powrotem do ojczyzny. Ojczyzną litewskich Polaków była jednak Litwa, co powinno skłaniać do użycia innego określenia dla tego zjawiska. Nie wyjaśniono również informacji zamieszczonej na stronie 204, mówiącej, że w okresie międzywojennym zmalało znaczenie Wilna. Można się domyślać, że ukryta jest tu negatywna ocena jego przynależności do państwa polskiego.

Trudno zgodzić się także z niektórymi sugestiami zamieszczonymi w rozdziale dotyczącym narodowościowego zróżnicowania Litwy. Tekst i tabela na stronie 229 oraz pytania na stronie 230 mogłyby sugerować, że wzrost liczby ludności polskiej w Litwie w latach dwudziestych w stosunku do końca wieku XIX wynikał z napływu ludności polskiej po włączeniu Wilna w skład polskiej państwowości. Wiadomo jednak, że rosyjska statystyka zaniżała liczbę ludności polskiej kosztem białoruskiej, chcąc dowieść ruskiego (rosyjskiego) charakteru tych ziem. Statystyki polskie z lat dwudziestych mogły być po prostu bliższe prawdy. Nie wspomina się również, że ludność polska osiedlała się w Litwie także przed okresem międzywojennym.

Należy jednak zauważyć także pozytywną z polskiego punktu widzenia tendencję. W tym fragmencie tekstu pada sformułowanie, że Wilno należało do Polski (s. 229), a nie, że było przez nią okupowane, lub że znajdowało się pod jej zarządem.

Podobnie jak w przypadku podręcznika do klasy 7 należy zauważyć mankamenty językowe, będące winą tłumacza. O litewskich Rosjanach pisze się, że ulegli „zlitewszczeniu”, podczas gdy poprawnym określeniem jest „lituanizacja” (s. 229). Przykładem niepoprawności językowej może być zdanie mówiące o „granicach państw i innych tworów politycznych” (s. 142). Trudno również się domyślić, co znaczy sformułowanie, że „mapa polityczna świata jest pod względem kartografii zwykłym wyrobem kartograficznym” (s. 142). Pojawiają się również błędy rzeczowe nie związane z treściami dotyczącymi Polski i Polaków. Niniejsza recenzja pomija je jako nie związane z jej zadaniem.

Pomimo wytkniętych błędów podręcznik należy ocenić pozytywnie. Charakteryzuje się poprawnością merytoryczną, jasnością przekazu oraz znakomitą szatą graficzną. By spełnił swoje cele powinien zostać poprawiony pod względem językowym (korekta tłumaczenia). Należałoby zastanowić się również nad zmianą interpretacji pewnych faktów. Pozytywnym rozwiązaniem z punktu widzenia polskiego ucznia było by wzbogacenie go o treści związane z Polską i Polakami. Być może dobrym pomysłem byłby dodatek przeznaczony jedynie dla polskich uczniów, stanowiący uzupełnienie podręcznika przetłumaczonego z języka litewskiego.